

УДК 331.108.37

В. М. Андрієнко,
к. і. н., доцент, с. н. с.,
Інститут державного управління у сфері цивільного захисту, м. Київ

РОЛЬ ДЕРЖАВИ У ВИРІШЕННІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ПРАЦІ НА ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Досліджено нормативно-правове регулювання безпеки праці персоналу суб'єктів господарської діяльності. Здійснено порівняння понять «охорона праці» та «безпека праці», що розглядаються науковцями та регламентуються законодавством. Наголошено на необхідності розробки та застосування з боку держави економічних важелів впливу на стан безпеки праці.

Researched legal regulation of safety personnel of economic activity. Comparison of the terms "occupational safety" and "security work" in question scientists and regulated by law. The necessity of the development and implementation of state economic incentives impact on safety.

Ключові слова: безпека праці, персонал, державне регулювання, економічні механізми, економічна безпека.

Keywords: safety, staff regulation, economic instruments, economic security.

Постановка проблеми. Однією з основних характеристик сучасного етапу розвитку України можна назвати зростаючу роль держави в процесі охорони прав людини, в тому числі, у забезпеченні безпеки громадянського суспільства. Згідно з основним Законом, Конституцією, до основних прав людини належить її право на життя і на здоров'я. А так як держава виступає гарантом Конституції, отже, реалізація цих прав – першочергове завдання цивілізованої країни. Один з напрямків, за якими держава здійснює контроль і забезпечення цих прав – це охорона праці. Охорона праці – це сфера державного управління, мета якої полягає в реалізації права людини на життя і здоров'я в процесі її трудової діяльності. Охорона праці в Україні забезпечується за рахунок розроблених нормативно-правових актів і організованих згідно органів управління, які здійснюють відповідні наглядові та контрольні функції. Норми права спрямовані також на регулювання відносин у сфері охорони праці між роботодавцем і працівником.

Охорона праці – це нерозривна багаторівнева система, спрямована на збереження життя і здоров'я працівника на робочому місці. Вона включає в себе ряд заходів покликаних забезпечити життя і здоров'я людини в трудовому процесі. Водночас, усе частіше вітчизняні і зарубіжні вчені вживають у своїх працях термін «безпека праці» для пояснення стану, якого може досягти суб'єкт господарювання за умови забезпечення функціонування ефективного механізму охорони праці. Варто зазначити, що нині безпека праці не займає належне їй місце в системах управління виробництвом та економічної безпеки, адже більшість керівників усіх форм власності поки що не усвідомлюють, що безпека праці – це основний напрям розвитку трудових відносин у цивілізованому суспільстві та суттєва економічна перевага у конкурентній боротьбі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових робіт, авторами яких є З. Д. Смолякова [1], К.Н. Ткачук, О.І. Полукаров, Д.О. Павленко, О.Є. Кружилко [2], О.В. Кобилянський [3], В.Й. Чабан [4], В.В. Обливанцов[5], М.Ю. Улігіна, Б.М. Коржик [6] довів, що проблемам державного регулювання питань забезпечення належного рівня безпеки праці нині присвячується недостатньо уваги з боку наукової спільноти. Існуючі дослідження є фрагментарними, та не дають чіткої відповіді на запитання, якою ж має бути роль держави у процесі нагляду та координації функціонування систем безпеки праці на вітчизняних підприємствах.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Нині безпека праці є далеко не пріоритетним напрямком розвитку як державних, так і приватних структур. Проте ряд керівників суб'єктів господарювання уже усвідомили необхідність створювати служби або вводити посаду спеціаліста з охорони чи безпеки праці на підприємствах, чисельність працівників на яких перевищує п'ятдесят осіб. В інших випадках керівник особисто приймає рішення про організацію такої служби. Законодавчо також допускається залучення сторонніх організацій, що спеціалізуються на послугах у галузі забезпечення безпеки праці. Потрібно зауважити, що запрошення сторонньої організації нині починає займати лідируючі позиції, оскільки лише грамотний фахівець з високим рівнем підготовки і великим досвідом роботи в цьому напрямку здатний розібратися у всіх нюансах забезпечення безпеки праці на підприємстві. Таким чином, безпека праці стала однією із сучасних сфер бізнесу. Проте, не кожен підприємець має можливість тримати у своєму штаті співробітника, що займається проблемами безпеки праці, а недотримання встановлених законом правил може призвести до адміністративної, а в деяких випадках і кримінальної відповідальності. Тому першочергову роль у організації та функціонуванні сучасних систем безпеки праці на підприємствах України повинні відігравати юридично-правові норми, а не приватні структури, метою діяльності яких є отримання прибутку будь-якою ціною.

Постановка завдання. Так як охорону праці не можна ототожнювати з технікою безпеки, виробничою санітарією, гігієною праці, бо вони є елементами охорони праці, її складовими частинами, так і безпеку праці не можна синонімізувати з охороною праці. Вважаємо, що охорона праці є лише інструментом, частинною механізмом забезпечення безпеки праці. Однак, для у рамках сучасної теорії та практики дане поняття потребує більш детального розгляду, дослідження та ідентифікації. І у першу чергу пояснення цієї науковій категорії повинно надаватися на державному рівні у законодавчо-правовій базі.

Викладення основного матеріалу дослідження. Наведемо ще кілька визначень поняття «безпека праці», які пропонуються сучасними науковцями.

Так, Д.В. Зеркалов під безпекою праці пропонує розуміти стан умов праці, за яких виключається вплив небезпечних і шкідливих виробничих факторів на працівників. Відповідно, стан безпеки праці – це такий стан, коли не існує небезпечних нещасного випадку, здатного винити шкоду життю і здоров'ю персоналу суб'єкта господарювання. Рівень безпеки може змінюватися із плином часу, оскільки і рівень ризику може змінюватися у залежності від об'єктивних обставин та суб'єктивних вчинків людей. Тому слід періодично перевіряти рівень безпеки праці методом візуального чи інструментального контролю. Після перевірки належить розробляти заходи профілактичного і захисного характеру, виконання яких здатне покращити умови та стану забезпечення охорони праці [7, с.6-7].

Російські вчені В.А. Портола, П.В. Бурков, В.М. Гришагин, В.Я. Фарберов наголошують, що безпека праці – це стан діяльності, при якому з визначеною ймовірністю виключаються потенційні небезпеки, що впливають на здоров'я людини. Безпеку розуміють як комплексну систему заходів щодо захисту людини і середовища її трудової діяльності від небезпек, сформованих конкретною її діяльністю. Чим складнішим є вид діяльності, тим більше елементів повинні включати комплексна система захисту. Комплексну систему в умовах виробництва повинні формувати такі заходи захисту: правові, організаційні, економічні, технічні, санітарно-гігієнічні, лікувально-профілактичні [8, с.10].

У ряді нормативно-правових документів країн Європи поняттям, близьким за змістом до дефініції «безпека праці» є поняття «охорона здоров'я». Під охороною здоров'я розуміється застосування заходів з організації праці та медичної допомоги з метою запобігання шкоди для здоров'я працівника, пристосування роботи до здібностей працівника, а також поліпшення фізичного, душевного і соціального благополуччя працівника. У свою чергу під безпекою праці розуміється система заходів з організації праці та технічних засобів для досягнення такого стану робочого середовища, яке дозволить працівнику виконувати роботу, не піддаючи

своє здоров'я на небезпеці [9].

В Україні документом, що координує питання організації та контролю стану безпеки праці є Система стандартів безпеки праці, що є комплексом взаємопов'язаних стандартів, спрямованих на забезпечення робіт з попередження аварійності, травматизму і професійних захворювань працюючих у народному господарстві [10].

Важливу роль у побудові сучасних систем безпеки праці на рівні суб'єктів господарювання відіграє держава через систему органів та організацій, що контролюють та координують стан охорони праці у різних сферах економічного життя. Міжнародна практика та досвід інших країн засвідчують, що вагоме значення у механізмі розробки і реалізації державної політики у сфері охорони праці належить національним інспекціям праці. Необхідність реформування системи державного управління безпекою в сфері праці, серед усього іншого, зумовлена і тим, що нині вкрай незадовільною залишається загальноекономічна ситуація у країні; низький рівень життя і перманентна загроза безробіття примушують українців до роботи в умовах підвищеного ризику, спонукають до фактичного ігнорування правил безпеки [11, с.134-135].

На державному рівні розробляються і реалізуються заходи, спрямовані на формування цілісної системи державного управління охороною праці, організовується контроль за виконанням відповідних законодавчих і нормативних актів, координується діяльність центральних і місцевих органів виконавчої влади у цій сфері, ініціюється розробка конкретних програм у галузі безпеки та гігієни праці, відбувається нагляд за їх виконанням [4, с.215].

Одним із завдань, які необхідно виконати на державному рівні, є популяризація інформації щодо культури безпеки праці серед населення, аби підвищити рівень усвідомлення працівниками своїх прав у процесі трудової діяльності, і у першу чергу – права на належні і безпечні умови праці. Культура безпеки – соціальний процес, спрямований на реалізацію таких умов існування і діяльності людей, соціальних груп відповідно до рівня їхнього розвитку і стереотипу поведінки, за яких показники всіх ризиків не перевищують допустимих значень [12, с.101]. Формування культури безпеки праці повинно забезпечувати безпеку життєдіяльності на всіх рівнях трудової діяльності. У першу чергу на організаційному, який повинен включати моральне та матеріальне стимулювання діяльності персоналу, метою якого є зниження ризиків виникнення надзвичайних ситуацій, а також на технічному рівні, тобто бути у тренді із сучасними технологіями і знаходитись у належному та техніко-технологічно справному стані.

4 квітня 2013 року Верховна Рада ухвалила Закон України «Про затвердження Загальнодержавної соціальної програми поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища на 2014–2018 роки».

Ухвалений закон передбачає створення організаційно-правових умов для комплексного вирішення завдань з охорони праці, підвищення ефективності заходів профілактики виробничого травматизму і професійних захворювань, реалізації державної політики у цій сфері на всіх рівнях виконавчої влади з використанням механізмів соціального діалогу. Затверджена стратегічна середньострокова загальнодержавна програма ґрунтується на принципах оцінювання безпечних і шкідливих виробничих факторів і ризиків, а також управління ними. Її призначення – активно сприяти впровадженню в життя заходів і засобів профілактики на робочих місцях за участі сторін соціального діалогу. Крім того, програма визначає шляхи, завдання і показники прогресу в сфері охорони праці, передбачає аналіз ситуації в державі та галузях економіки, дієвість працезахоронної системи. Вона також слугуватиме базою для галузевих і регіональних програм, буде доповнюватися та підкріплюватися ними.

Варто наголосити, що в Україні подібної програми не було впродовж 8 років. За цей час накопичилося чимало проблем у сфері безпеки і гігієни праці, які потребують заходів державного рівня і дотепер комплексно не вирішувалися.

Загальнодержавна програма розроблялася за участі центральних органів виконавчої влади, Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, Спільного представницького органу всеукраїнських профспілок та профспілкових об'єднань, Спільного представницького органу сторони роботодавців на національному рівні.

У програмі чітко визначені завдання і заходи для вирішення питань охорони праці, органи виконавчої влади, відповідальні за реалізацію цих заходів, строки їх реалізації та джерела фінансування.

Фінансуватимуться заходи програми за рахунок держбюджету та Фонду соціального страхування від нещасних випадків та профзахворювань (загалом 228,62 млн. грн. на 5 років, у середньому близько 45 млн. грн. щорічно).

Очікувані результати від реалізації програми:

- практичне поліпшення умов і безпеки праці у всіх сферах економічної діяльності;
- удосконалення законодавства;
- удосконалення державної політики у сфері охорони праці;
- зниження рівнів виробничого травматизму і професійної захворюваності серед працівників [12].

Велике значення у забезпеченні безпечних умов праці має наукове забезпечення та міжнародне співробітництво, з допомогою яких покращуються не лише умови праці, а й усувається значна частина ризиків для життя [13, с.104]. Документи Міжнародної організації праці акцентують увагу на тому, що впровадження культури праці передбачає навчання робітників та знання правил охорони праці як людьми, що безпосередньо перебувають на будівельних майданчиках, у шахтах, біля верстатів, за кермом рухомих механізмів, так і їхніх роботодавців, розуміння ризиків та небезпек, які повинні стати максимально контрольованими. Також живихна культури охорони праці та запобігання травматизму на виробництві означає чітке виконання своїх обов'язків з боку роботодавців, які повинні створити систему управління охороною праці, яка чітко функціонує.

В умовах сьогодення вітчизняні пріоритети у роботі щодо забезпечення охорони праці, як і раніше, на жаль, спрямовані переважно нена здійснення профілактичних заходів у цій сфері, а на надання різного роду компенсацій та пільг. Однак нові умови господарювання вимагають і нових, ефективніших форм та методів профілактичної роботи. До недавнього часу проблеми безпеки праці вирішувались переважно шляхом удосконалення техніки та технологій. Проте, безпека праці являє собою соціально-технічну систему, в якій основним елементом є людина – працівник та роботодавець, які в галузі охорони праці виступають партнерами [14, с.111]. І саме тому, у сфері безпеки на робочих місцях необхідно довести до відома роботодавця, що техніка безпеки є «інвестицією, а не статтею витрат» (нешасні випадки під час роботи передбачають дуже високі соціально-економічні витрати). З іншого боку, робітник не повинен розглядатися як пасивний індивід, який виконує покладені на нього завдання, а як активний суб'єкт, завдання й вміня якого є обов'язковими для виконання повноцінної програми, метою якої є збереження здоров'я та безпека при проведенні робіт [15, с.4].

Необхідність розробки та застосування економічних методів (економічних механізмів) впливу на стан безпеки праці, стимулювання усіх суб'єктів господарювання, осіб та підрозділів, що беруть участь у виробничих процесах, забезпечують рівень безпечного виконання робіт та надання послуг, спричиняється неефективністю чинних на даний момент підприємств та організацій адміністративних форм та методів управління, так якостанні не пов'язують стан охорони праці з оцінкою кінцевого результату загальногосподарської діяльності окремих колективів і підрозділів, із виконанням конкретними суб'єктами посадових або функціональних обов'язків.

Враховуючи це, вимогам охорони праці слід надати економічної інтерпретації, поєднати індикатори оцінки результатів діяльності з економічними важелями впливу на порушників правил і норм. Необхідно сформувати ефективну систему стимулювання та мотивації організації і виконання безпечних за формою та змістом трудових процесів на основі економічної та соціальної відповідальності [4, с.218], і початок така система повинна мати на державному рівні.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Безпека праці – це стан трудової діяльності, при якій з певною ймовірністю виключено прояв небезпек, а рівень ризику виконання виробничих завдань не перевищує прийнятний рівень. Тому під системою безпеки праці слід розуміти комплексну систему заходів захисту людини і середовища її проживання від небезпек, що формуються конкретною діяльністю. Комплексну систему безпеки праці формують нормативно-правові, організаційні, економічні, технічні, санітарно-гігієнічні та лікувально-профілактичні заходи.

Економічні можливості підвищення безпеки технічних систем і зниження величини прийнятної ризику обмежені. Витрачаючи великі фінансові кошти на підвищення безпеки технічних систем, можна завдати шкоди соціальній сфері виробництва, зменшуючи відповідно кошти, що виділяються на придбання спеодягу, медичне обслуговування, заробітну плату, тощо. Рівень прийнятної ризику визначається в результаті обліку всіх обставин – технічних, технологічних, соціальних та зараховується в результаті оптимізації витрат на інвестиції в технічну і соціальну сферу виробництва.

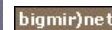
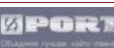
Таким чином, можна встановити зв'язок між безпекою праці та системою економічної безпеки підприємства та ефективністю її функціонування, тощо. Тому перспективи подальших досліджень вбачаємо саме у встановленні місця, ролі та значення підсистеми безпеки праці у комплексній системі забезпечення економічної безпеки вітчизняних суб'єктів господарювання. Але проводити подібні дослідження ефективно буде неспроста, допоки у законодавчій базі не буде зафіксовано визначення поняття «безпеки праці», а на державному рівні не відбудеться усвідомлення необхідності підтримання належного стану безпеки праці у контексті забезпечення високого рівня економічної безпеки як окремого суб'єкта господарювання, так і держави в цілому.

Список використаних джерел та літератури

1. Попова Н. П., Кабанец В. И., Смолякова З. Д. Оценка состояния безопасности труда / Н. П. Попова, В. И. Кабанец, З. Д. Смолякова // Вісник Донбаської національної академії будівництва і архітектури. – 2010. - №3(83). – С.142-146.
2. Ткачук К.Н., Полукаров О.І., Павленко Д.О., Кружилко О.С. Методологія оцінки безпеки праці / К.Н. Ткачук, О.І. Полукаров, Д.О. Павленко, О.С. Кружилко // Комунальне господарство міст. Серія «Технічні науки та архітектури». Збірник наукових праць. – 2010. - №91. - С.57-62.
3. Кобилянський О. Проблеми підвищення безпеки праці на підприємстві // Сучасні технології, матеріали і конструкції в будівництві. Збірник наукових праць. – 2008. – С.117-123.
4. Чабан В.Й. Охорона праці та безпека життєдіяльності / В.Й. Чабан // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Серія «Технічні науки». – 2011. - № 1(53). – С.214-219.
5. Обливанцов В.В. Безпека праці в банківських установах при використанні комп'ютерних технологій [Електронний ресурс] / В.В. Обливанцов. – Режим доступу : http://lib.uabs.edu.ua/library/Article/Oblivanzev_2.pdf.
6. Улігіна М.Ю. Перспективи вдосконалення державного регулювання безпеки й охорони праці на підприємства України [Електронний ресурс] / М.Ю. Улігіна, Б.М. Коржик. – Режим доступу : http://www.khntusg.com.ua/files/sbornik/vestnik_124-2/57.pdf.

7. Зеркалов Д.В. Безопасность труда [Электронный ресурс] : Хрестоматия / Д. В. Зеркалов. – Электрон. данные. – К. : Основа, 2009. – 1 электрон. опт. Диск (CD-ROM); 12 см. – Систем. требования: Pentium; 512 Mb RAM; Windows 98/2000/XP; AcrobatReader 7.0. – Название з титульного екрана.
8. Портола В.А. Безопасность ведения горных работ и горноспасательное дело: учебно-пособие / В.А. Портола, П.В. Бурков, В.М. Гришагин, В.Я. Фарберов. – Томск: Изд-во Томского политехнического университета, 2008. – 201 с.
9. Закон об охране здоровья и безопасности труда [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Toovaldkond/TAO/TTOS_rus.pdf.
10. Охорона праці і промислова безпека у будівництві основні положення : ДБН а.3.2-2-2009[Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://minregion.gov.ua/attachments/files/bydivnitstvo/tehnichne-regulyuvannya/normuvannja/32_2_2009.pdf.
11. Біла Г.М. Діяльність інспекцій праці за кордоном: досвід для України / Г.М. Біла // Публічне управління: теорія та практика: збірник наукових праць Асоціації докторів наук з державного управління. - 2011. - № 3 (7). - С. 122-126.
12. Парламент «за» безпеку праці[Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.psv.org.ua/arts/Oficiyno/view-1556.html>.
13. Горностаї О.Б., Мірус О.Л. Високий рівень культури безпеки праці як фактор зменшення виробничого травматизму / О.Б. Горностаї, О.Л. Мірус // Вісник ЛДУ БЖД. – 2010. - № 4. – С.100-105.
14. Шароватова О. П. Запобігання негативних тенденцій у вітчизняній системі охорони праці / О. П. Шароватова // Ученые записки Крымского инженерно-педагогического университета. – 2012. - Выпуск 36. – С.110-114.
15. Поради і рекомендації з безпеки праці [Електронний ресурс] / Європейський фонд інтеграції громадян третього світу. – Режим доступу : www.vigilfuoco.it/asp/download_file.aspx?id.

Стаття надійшла до редакції 17.11.2012 р.

ТОВ "ДКС Центр"